

Goron Sándor

Az irónia stílushatása Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának magyar nyelvű fordításaiban¹

Az irónia a meggyőzés eszköze, amely egy személyt, dolgot vagy eseményt a valóságtól eltérő módon nevez meg olyasmint állítva róla, aminek a tulajdonképpeni helyzet ellentmond, így a megnyilatkozás tagadássá minősül (Osztovits et al., é. n.).

William Shakespeare *Julius Caesar* (1599) című tragédiájában Antonius gyászbeszéde – a III. felvonás 2. színeiben – az irónia mesterműve. Stílushatása olyan állítások révén nyilvánul meg, amelyeknek hangsúlyozásával, ismétlésével Antoniusnak sikerül az ellenkezőjéről meggyőznie hallgatóságát, vagyis arról, hogy Caesarnak nem voltak nagyratörő ambíciói, mint ahogyan azt Brutus állította. Mindezt a kétely fokozatos elmélyítésének retorikai technikájával sikerül elérnie, amelyet lépésről lépésre a következőkép-

pen valósít meg: **1.** állítást kérdéssel;² **2.** állítást tagadással vagy egy másik állítással és **3.** tagadást állítással igazol oly módon, hogy közben Brutusnak Caesar hatalmi törekvéséről tett kijelentését folyamatosan megcáfolja. Ezek köré építi refrénszerű ismétléseit, (hogy Brutus nagyravágyónak tartotta Caesart, és hogy Brutus tisztességes férfi), amelyekkel tovább erősíti hallgatóságának lelkivilágában a kételkedést. Beszéde tulajdonképpen ezektől a retorikai-stilisztikai eszközöktől válik ironikus stílushatásúvá.

A forrásnyelvi szövegben Antonius két állítást igazol, illetve erősít meg kérdéssel. Az elsőben arra emlékezteti hallgatóságát, hogy Caesar háborúiból sok fogollyal tért haza Rómába, akiknek váltságdíjával a kincstárt gazdagította. Kijelentését azzal igazolja, hogy rákérdez, vajon ez valóban Caesar nagyravágyását jelenti-e, amellyel ugyanakkor megcáfolja Brutus állítását:

¹ Vörösmarty Mihály (1839), Áprily Lajos (1943), Illés László (1994), Jánosházy György (1996) és Forgách András – Fekete Ádám (2015) fordításáról van szó. Jelen tanulmány a szerző megjelenés előtt álló könyvéből (*Az egyenértékűség formái William Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának magyar nyelvű fordításaiban*) való.

² Ebből kettő szerepel Antonius beszédében.

Shakespeare	Vörösmarty	Áprily	Illés	Jánosházy	Forgách-Fekete
He hath brought many captives home to Rome,	Rómába ő sok foglyokat hozott;	Rómába sok rabot hozott haza,	Rómába sok rabot hozott haza,	Rómába sok foglyot hozott, akik	Caesar Rómának sok foglyot hozott,
Whose ransoms did the general coffers fill.	Váltságok a' köz kincstárt gazdagítá.	váltságdíjuktól a kincstár dagadt.	Váltságdíjuk a közpénztárt növelte:	Váltságukkal megtöltötték a kincstárt;	A váltságdíj mind köz-kasszába folyt.
Did this in Caesar seem ambitious?	Ez nagyra-vágyását jelenti-e?	Nagyravágyónak ez mutatta tán?	E tette volt talán nagyratörő?	Ez Caesar nagyravágyására vall?	Ezért lett volna Caesar nagyravágyó?

1. táblázat: Az ironikus stílushatás I.

Az irónia a forrásnyelvi szövegrészlet utolsó sorában jut kifejezésre, ugyanis az abban megfogalmazott kérdésnek éppen az a retorikai szerepe, hogy rávezesse a hallgatóságot, hogy Caesar nem lehetett nagyratörő, ugyanis tette pont az ellenkezőjének a bizonyítéka. Az ironikus stílushatás mindegyik fordításban egyenértékű módon valósul meg.

A másik állítás szerkezetileg hasonlít az előbbihez. Ebben Antonius arra emlékezteti az összegyűlt tömeget, hogy Caesar Lupercalia ünnepén³ háromszor utasította el az általa felkínált koronát, amely nyilvánvalóan annak a jele, hogy nem volt politikailag nagyravágyó:

Shakespeare	Vörösmarty	Áprily	Illés	Jánosházy	Forgách-Fekete
You all did see that on the Lupercal	Láttátok a' Lupercal ünnepen:	Láttátok mind, Lupercus ünnepén,	Láttátok, Lupercalián felkínáltam	Láttátok, hogy Lupercaliákon	Láthattátok, hogy háromszor kínáltam
I thrice presented him a kingly crown,	Háromszor nyújtám a' koronát neki,	hogyan kínáltam meg háromszor is	Háromszor is a koronát, de ő	Háromszor is kínáltam koronával,	Koronával a Lupercalián,
Which he did thrice refuse. Was this ambition?	'S ő vissza toltá. És ez nagyra-vágyás?	a koronával, s nem fogadta el.	Eltolta magától. Ez nagyra-vágyás?	S háromszor toltá el. Ez nagyravágyás?	S ő nem fogadta el. Ez nagyravágyás?
		A nagyravágyó Caesar tette ezt?			

2. táblázat: Az ironikus stílushatás II.

3 „Február 15.: a nyájak védőistenének ünnepe. Az áldozati állatok bőréből hasított szíjjakkal fiatal nemesek [...] körülfutották a várost, és főleg az asszonyokat megcsapkodták. A római hit szerint a nők ettől megtisztultak, a meddők termékenyvé váltak” (Illés 1994:140).

Ebben a szövegrészletben is jelen van az irónia, ugyanis ennek pontosan az a szerepe, hogy tudatosítsa a hallgatóságban, hogy Caesarnak nem voltak hatalmi törekvései, hiszen akkor nem utasította volna vissza a koronát. Az ironikus stílushatást itt is a harmadik sor, a tulajdonképpeni kérdés (*Was this ambition?* 'Ez nagyravágyás volt?') fejezi ki úgy, hogy cáfolja Brutus állítását, vagyis hogy Caesar nem tört a hatalomra. A forrásnyelvi szöveg kérdésének stílushatása kétféle módon érvényesül a fordításokban: **1.** szó szerint:

És ez nagyravágyás? (Vörösmarty), *Ez nagyravágyás?* (Illés), *Ez nagyravágyás?* (Jánosházy), *Ez nagyravágyás?* (Forgách-Fekete) és **2.** nem szó szerint, ahogyan Áprily valósítja meg (*A nagyravágyó Caesar tette ezt?*).

Antonius beszédében az irónia másik típusa tagadással (Vörösmarty), illetve egy másik állítással (Áprily, Illés, Jánosházy és Forgách-Fekete) valósul meg, amellyel a szónok azt bizonyítja hallgatóságának, hogy Caesar nem volt nagyravágyó, ugyanis képes volt együttérezni a szegényekkel:

Shakespeare	Vörösmarty	Áprily	Illés	Jánosházy	Forgách-Fekete
When the poor have cried, Caesar hath wept.	Szegény ha jajdúlt, Caesar sírt vele:	Ha a szegény ritt, Caesar könnyezett,	Ha a szegény sírt, Caesar könnyezett:	Ha szegény jajgatott, ő vele sírt;	Ki sírt, ha egy szegény is szenvedett:
Ambition should be made of sterner stuff.	A' nagyravágyásnak nem illy szelíd	a nagyravágyás durvább alkatu.	A nagyravágyás zordabb veretű.	A becsvágy ridegebb természetű.	Keményebb érc ennél a nagyravágyás.
	Anyagból kéne szerkeztetve lenni.				

3. táblázat: Az ironikus stílushatás III.

Az ironikus stílushatás mindegyik fordításban létrejön, csak különbség van megvalósítását illetően a klasszikus és az újrafordítások között, ugyanis Vörösmarty a forrásnyelvi szöveg állítását tagadással fejezi ki egy kissé bonyolultan megfogalmazott szenvedő szerkezetbe foglaltan, a későbbi fordítások pedig igazodnak az eredeti szöveg állításához.

Az irónia egy másik megnyilvánulási formájában Antonius azt állítja, hogy nem szándékozik cáfolni Brutus beszédét, csupán elmondja azt, amit tud. Az ironikus stílushatás éppen abban nyilvánul meg, hogy állítása ellenére pontosan azt teszi, amit látszólag letagad, ugyanis beszédében lépésről lépésre cáfolja Brutus állítását Caesar hatalmi törekvéséről:

Shakespeare	Vörösmarty	Áprily	Illés	Jánosházy	Forgách-Fekete
I speak not to disprove what Brutus spoke,	Nem szólok én, hogy Brutusnak beszédét	Én Brutust nem cáfolni készülök,	Brutus szavát nem megcáfolni jöttem,	Nem is Brutus szavát cáfolni jöttem,	Nem céloom, hogy megcáfoljam Brutust,
But here I am to speak what I do know.	Czáfoljam: azt mondom csak, mit tudok.	csak arról szólok itt, amit tudok.	Csak arról szólok, amit én tudok.	Csak elbeszélni azt, amit tudok.	Csak azt mondom, amit tudok.

4. táblázat: Az ironikus stílushatás IV.

Ha összehasonlítjuk a fordításváltozatokat a forrásnyelvi szöveggel, azt veszük észre, hogy a Vörösmartyén kívül mindegyik fordításban találunk valamilyen betoldást, amellyel a célnyelvi szövegek eltérnek az eredetitől: *készülök* (Áprily), *jöttem* (Illés, Jánosházy), *céloom* (Forgách-Fekete). Az ilyen megoldásokra nemcsak a szótagszám megvalósulása miatt van szükségük a fordítóknak, hanem azért is, hogy eltérjenek a klasszikus fordítástól.

Antonius refrénszerű ismétlésekkel erősíti mondanóját, amellyel az a célja, hogy kételyt ébresszen hallgatóságában Brutus állítása iránt. Az ironia stílushatása azáltal valósul meg, hogy

Antonius Caesar tetteinek elsorolása előtt és után is mindig hozzáteszi, hogy Brutus szerint Caesar nagyratörő volt, és ezt egy becsületes ember állítja róla. Az ironikus ismétléssel rejtett szándékának szerez érvényt, mert hallgatóságából azt a meggyőződést váltja ki, hogy Caesar egyáltalán nem volt nagyratörő. A magyar fordítások tartalmilag és retorikailag is ekvivalens változatai a forrásnyelvi szövegnek. A táblázat első sorában egymással nagyon hasonló megoldásokat találunk, akárcsak a másodikban, amelyben a *honourable* (tisztességes) és a *man* (férfi) lexémák szinonim jelentéseit találjuk:

Shakespeare	Vörösmarty	Áprily	Illés	Jánosházy	Forgách-Fekete
But Brutus says he was ambitious,	De Brutus mondja, hogy nagyokra tört:	de nagyravágyó volt Brutus szerint;	De Brutus mondja: Caesar nagyra tört;	De Brutus mondja, hogy nagyratörő volt,	De Brutus azt mondja, hogy nagyra vágyott,
And Brutus is an honourable man.	'S Brutus derék, becsületes férfiú.	és Brutus tisztességes férfiú.	És Brutus becsületes férfiú.	És Brutus feddhetetlen férfiú.	És Brutus az egy feddhetetlen férfi.

5. táblázat: Az ironikus stílushatás V.

A forrásnyelvi szövegben szereplő ironikus megnyilatkozások stílushatását a fordítók megőrzik célnyelvi szövegvariánsukban, hiszen ez az eredeti szöveg meghatározó stílusjegye, amelynek retorikai célja az, hogy általa Antonius meggyőzze hallgatóságát arról, hogy Caesarnak nem voltak hatalmi ambíciói, mint

ahogy azt Brutus állította. A klasszikus fordítás után keletkezett magyar fordításokban egyes angol lexémáknak a célnyelvi szinonim változatait alkalmazták a fordítók azért, hogy a „másképpen fordítás” elvének megfelelően, amennyire lehetséges, eltérjenek Vörösmarty fordításának megoldásaitól.

Felhasznált szakirodalom

OSZTOVITS Szabolcs et al. (é. n.): *Kulturális enciklopédia*, <http://enciklopedia.fazekas.hu/index2.htm> (Utolsó letöltés: 2022. 01. 04.).

ILLÉS László: Jegyzetek. In: *William Shakespeare: Julius Caesar*. Illés László fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994: 139–148.

Források

SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. In: Wells, Stanley - Taylor, Gary (eds.): *The Oxford Shakespeare. The Complete Works*. Oxford University Press, Oxford, 1599/2005.

SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. Vörösmarty Mihály fordítása. In: Ruttkay Kálmán (kiad.): *Vörösmarty Mihály összes művei. Drámafordítások*. 12. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1839/1983.

SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. Áprily Lajos fordítása. Kézirat. SZFFK, Budapest, 1943/1993.

SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. Illés László fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.

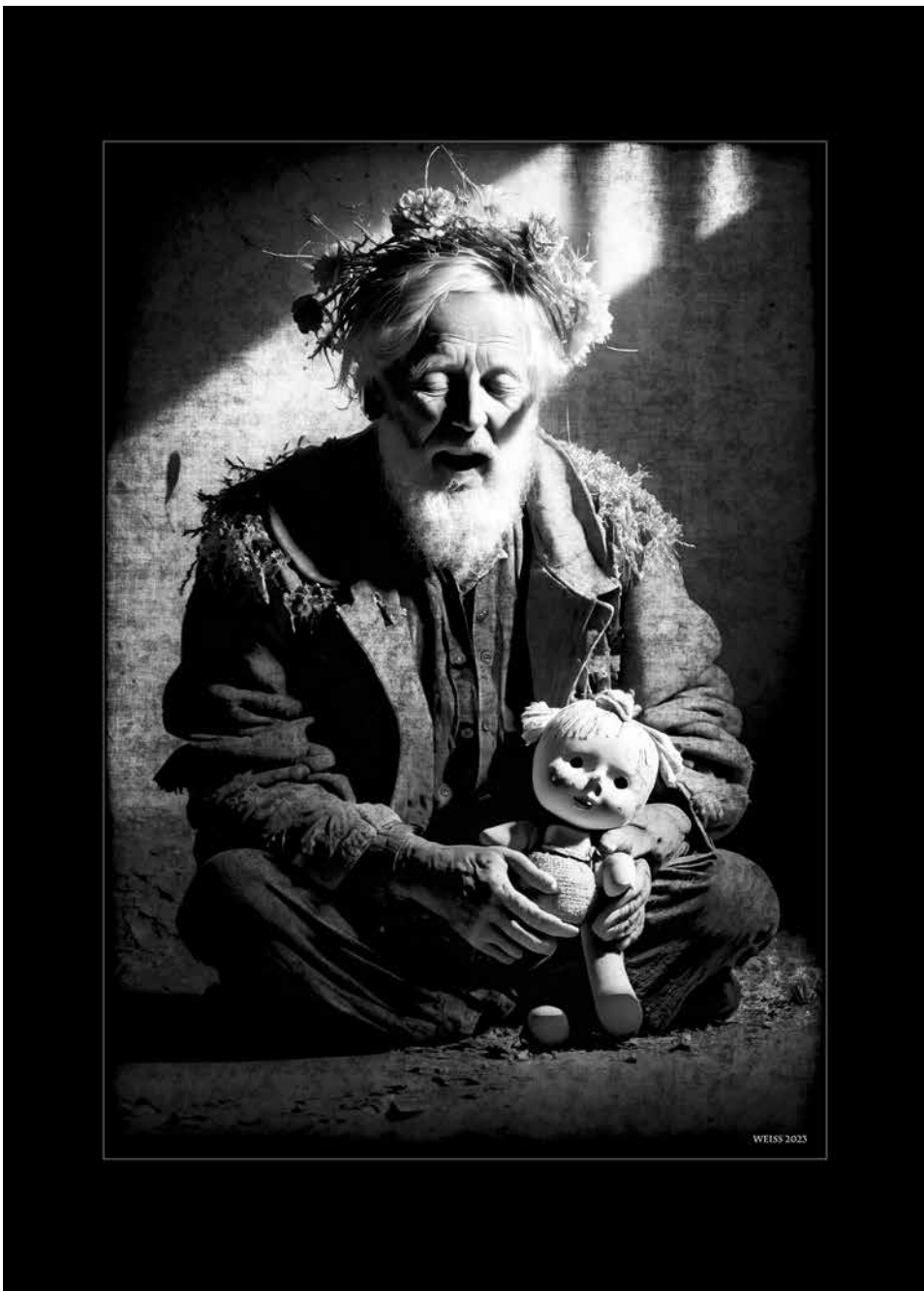
SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. Jánosházy György fordítása. *Látó*, VII. évf., 1996/3: 37–106.

SHAKESPEARE, William: *Julius Caesar*. Forgách András és Fekete Ádám fordítása. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015.

Szótárak

ORSZÁGH László: *Angol-magyar szótár I-II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

SCHMIDT, Alexander: *Shakespeare Lexicon and Quotation*. Reimer Georg, Berlin, 1902. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0079> (Utolsó letöltés: 2021. 04. 20.).

Lélekmesék – Koldusember